

Олексій МУСТАФІН

СПРАВЖНЯ

ІСТОРІЯ

ПІЗНЬОГО

НОВОГО ЧАСУ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2017

Розділ I

СВІТ ЗА ЧАСІВ ВЕЛИКОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА НАПОЛЕОНІВСЬКИХ ВІЙН

ПОВАЛЕННЯ АБСОЛЮТИЗМУ У ФРАНЦІЇ

1. Останні роки «старого порядку»: привілеї, гроші і ненависть. Кінець XVIII сторіччя став «водорозділом» між двома великими періодами в історії людства, що їх учені називають **раннім** та **пізнім Новим часом**. Межу між ними, щоправда, можна провести по-різному. Для історії техніки, технологій та господарства точкою відліку вважають початок промислової революції у Великій Британії, появу фабрик та винахід парового двигуна. Для іс-

Європа у 1789 році

торії міжнародних відносин, безумовно, визначною подією була Американська революція — адже це був перший випадок, коли заокеанська колонія перемогла метрополію в боротьбі за незалежність та перетворилася на самостійну державу. Оскільки ж ранній Новий час був насамперед добою абсолютних монархій, найчастіше історію пізнього Нового часу починають з повалення «старого порядку» у Франції — країні, в якій абсолютизм набув довершеної форми і досяг найвищого розвитку.

Наприкінці XVIII сторіччя Франція залишалася найбільшою державою Європи за чисельністю мешканців. Більшість з 25 мільйонів підданих Людовика XVI були дрібними господарями — селянами. Земля, натомість, належала великим власникам — шляхті та церкві. Власне господарство шляхтичі зазвичай не вели, а селяни за користування своїми ділянками мусили сплачувати грошовий оброк та частину врожаю, іноді — відробляти панщину. Панство мало й інші привілеї, зокрема право полювати на орних землях. Шляхта звикла до заможного і безтурботного життя, для якого було потрібно щоразу більше грошей, тому за будь-якої нагоди намагалася збільшити розмір селянських податей та повинностей. Тож не дивно, що ненависть селян до панів, в яких вони бачили лише визискувачів, з часом лише зростала.

Панянка і продавчиня квітів.
Картина М. Гарньє (Приватна
колекція)

За рівнем індустріального розвитку Франція поступалася Британії. В Парижі та інших великих містах існували великі мануфактури, на деяких підприємствах почали навіть встановлювати машини, однак збереження цехових обмежень і внутрішніх мит, королівських монополій, відсутність єдиної системи мір, інші залишки феодалізму стримували розвиток промисловості і торгівлі. Підприємці охочіше займалися фінансовими операціями. Ви-

Порт Бордо. Картина М. Верне (*Морський музей Франції*)

гідним застосування капіталу вважали відкупи — коли багатії купували в держави право збирати податки від її імені. Чималі відсотки платили й за державними цінними паперами. XVIII століття стало добою швидкого збагачення французької буржуазії та посилення її впливу в суспільстві. Навіть союз абсолютистської Франції з США пояснювали не лише бажанням короля помститися давньому супротивнику — Британії, але й інтересами торговців Бордо і Нанта, промисловців Парижа і Ліона, які шукали нові ринки замість втрачених французьких колоній в Індії та Північній Америці.

Разом із багатством, щоправда, зростало й невдоволення французької буржуазії її упослідженим становищем в суспільстві. Адже підприємців і надалі — разом з селянами та робітниками — зараховували до третього, «податного» стану, а відтак вважали людьми нижчого ґатунку. Навіть найзаможніші буржуа не могли займати високі державні та військові по-

Жан-Жозеф Ле Пупліньєр — генеральний відкупник Франції.
Портрет М. Лятура
(*Музей Версаля*)

сади. Тим більше обурення викликали привілеї «вищих» станів, що їх за доби Просвітництва вважали *«непродуктивними»*. За французькими законами духовенство і шляхта не сплачували податків, але при цьому вони ще й отримували різноманітні подарунки та виплати з королівської скарбниці, яку мали наповнювати представники третього стану. Звичайно, державні кошти витрачали не лише на утримання двору, придворної знаті та їхніх родин. Величезні суми Людовик XVI спрямував на війну з Британією та підтримку Американської революції. Але тим менше грошей залишалося в скарбниці, і тим наполегливіше уряд прагнув вичавити їх з підданих.

Судові палати, в яких панували вихідці з буржуазії, як могли, опиралися запровадженню нових податків. Король міняв одного контролера фінансів за іншим. Замість Тюрго він призначив на цю посаду банкіра **Жака Неккера** — попри те, що той був іноземцем та протестантом. Але і цей контролер фінансів посварився з монархом, коли оприлюднив державний бюджет і визнав, що королівські витрати перевищують доходи. Наступ-

Жак Неккер. Портрет
Ж. Дюплессі (Музей Версаля)

Людовик XVI. Портрет невідомого
автора (Художній музей Сан-Паулу)